

Недавни резултати гласања читалаца магазина “Проспект” и “Спољна политка” за листу 100 најзначајнијих светских интелектуалаца, испоставило се, били су шокантни и неочекивани. Турски суфи мислилац Фетхула Гулен, слабо познат и признат у западној и интелектуалној и широј јавности, однео је убедљиву победу. Још фасцинантнијим од његове “глатке победе” представља чињеница да су свих десет првопласираних на листи светских интелектуалних лумена муслимански мислиоци и ствараоци. Мухамед Јунус, Јусуф ал Карадави, Орхан Памук, Амр Калед, Абдолкарим Сороуш, Тарик Рамадан, Махмуд Мадани, Ширин Ебади, сви сем турског писца–нобеловца Памука религиозни мислиоци или клерици различитих профила (од теолога до постколонијалних теоретичара), далеко су надмашили позната западњачка имена попут антиглобалисте Чомског (11 место), “новорођеног еколога” Ала Гора (12), постмодернистичког писца и семиотичара Умберта Ека (14), шахисте Гарија Каспарова (18), Хабермаса (26), Хантингтона, Волцера, Фукујаме, Кејгана, Познера и осталих....

Првопласирани Фетхула Гулен, шездесетседмогодишњи турски суфи мислилац и аутор преко 60 књига, некрунисани је вођа глобалног исламског покрета инспирисаног суфистичком верзијом мистицизма. Овај покрет тежи превредновању западњачке модерне науке куранском традицијом, што је тенденција присутна и код других познатих исламских мислилаца, попут Иранаца Абдолкарима Сороуша или Сеједа Хусеина Насра. Из свог дијаспоричног пребивалишта у Филаделфији, Гулен је носилац погледа на свет који покушава да, на основама комбинације традиционалне али и “отворене” интрепретације суфистичког ислама у којој се сустичу интелект и вера, повеже идеје природног и натприродног, појединца и човечанства ка својеврсној холистичкој, космичкој интерпретацији света која се не противи модерним, “егзактним” достигнућима науке, већ у њима налази потврду сопствених религиозних уверења. Штавише, Гулен инсистира на томе да је друштвена и културна заосталост исламског света узрокована застрањењем спрам базичних поука ислама која је за последицу имала стављање у други план или чак игнорисање науке и технологије. Он сматра да суштинског конфликта између разума и исламске вере нема, те посматра науку као “средство за разумевање чуда објаве Курана”. Управо зато, а упркос неоснованим предрасудама о заосталим и затуцаним верским мрачњацима који са непријатељством гледају на модерност и технолошка достигнућа, Гулен и интелектуални следбеници његовог покрета сасвим се добро и комотно крећу у свету постмодерне технологије и практичних знања, нарочито вешто (попут западних тв-еванђелиста) користећи модерне комуникације и ПР не би ли досегли до нових следбеника-преобраћеника. Гулен је и политички релевантна и активна фигура - он представља својеврсног идеолога реисламизације кемалистичке Турске чијем се ауторитету клањају лидери владајуће АК Партије, од премијера Ердогана до председника Гула.

(Не)очекивани резултати “Проспектовог” гласања западну су јавност подстакли на накнадна тумачења. По њима, овакав резултат представља последицу високе мотивације исламске дијаспоре у западним земљама, њене повезаности и добре организованости која је, попут “мотивације другоразредних, сиромашних и у глобалном свету понижених” да барем на овом пољу (слично као нпр. у случају такмичења на Евросонгу) надмаше богате и успешне, уродила плодом. Наводе се и примери како су овој мотивацији додатни подстицај дали и официјелни медији у појединим исламским

земљама (попут високотиражних турских новина “Земан” који је чак на насловној страни агитовао код читалаштва да гласају за Гулена). И све је то мање-више тачно: и “муслимански ефект” и повезаност (услед фрустрираности исламске дијаспоре на либералном Западу), пре свега на Интернету.... Но, то је само једна страна медаље, која не погађа суштину проблема. И са других страна је у медијима давана позорност, вршено агитовање у дневној и периодичној штампи, коришћени су Интернет и других електронски медији (пре свега у Канади, Индији, Шпанији, Бугарској, чак и у Кини) за мобилизацију гласача у прилог сопствених “интелектуалних првака” – али је значајнији одзив изостао. Просто, показало се да су за позната интелектуална имена, пре свега она са Запада, потенцијални гласачи незаинтересовани или тек мало и спорадично заинтересовани.

Последично, макар и овим заправо баналним (мада веома индикативним) поводом, драстичне промене у резултатима гласања за овогодишњу “Проспектову” листу отварају низ питања – пре свих релевантности интелектуалца и његове улоге постмодерном свету, односно домета његових дела и понуђених одговора спрам савременог тренутка и свеукупне (па и интелектуалне) кризе.

Модерна епоха, која је изнедрила фигуру интелектуалца, спрам њега је све време имала амбивалентан однос. Са једне стране, интелектуалац као отелотворење просветитељског рационализма, својеврсни енциклопедиста знања и носилац креативне имагинације, “заточник сумње” која служи умном нијансирању и диференцирању спрам поједностављивања коме је склоно мноштво (и самим тиме самоизабрани чувар савести заједнице спрам које се својим позивом позиционира), био је уздизан, признат и хваљен, и притом често, вољно или невољно, употребљаван и злоупотребљаван. На другој страни је (по ироничном виђењу корифеја либерализма Хајека) истовремено доживљаван и као “професионални продавац идеја из друге руке који је поносан што не поседује специјално знање о било чему посебном, који не преузима директну одговорност за практичне послове за које није потребно чак ни бити посебно интелигентан” већ се задовољава улогом “посредника ширења идеја” оригиналних мислилаца “обичом свету” наспрам кога се поставља као супериоран.

Два и по века развоја улоге интелектуалца у модерном и постмодерном друштву показују да се његова улога такође издиференцирала у два правца. У онај доминантији, у коме је интелектуалац, упркос заклињању и заклањању иза самопропитијуће улоге коректива друштва и идеологија модерних промена, постао њен апологета, па чак и денунцијатор неподобних личности и појава, све зарад синекура и друштвене почести; и онај други, наизглед доследнији, који је, инсистирајући на фигури интелектуалца као гликсмановске “негативне универзалности”, наставио са улогом самоизабраног и спрам заједнице самоизопштеног посвећеника умног знања и његове критичке рефлексije.

Савремени постмодерни тренутак, о коме сведоче и горепоменути резултати “Проспектовог” гласања, указују нам на све веће нерелевантности оба правца у коме се развија интелектуализам и интелектуалци а који, последично, и доводи до све веће незаинтересованости људи да у својим животима за нешто референтно узимају њихова прегнућа. Најлакше би, а томе су интелектуалци одувек и одвећ били склони,

пребацити одговорност на другу страну, на неинтелектуалност и примитивизацију најширих слојева или прагматичну економичност глобалног здања “Врлог новог света” које се указује, а порећи своју одговорност, и тако избећи признање да је њихова садашња позиција самоскривљена и сасвим заслужена.

О интелектуалцима–апологетама или фингираним критичарима “најбољег од свих могућих светова” не треба трошити пуно речи. Интелектуална рационализација тј. оправдање status quo–а живота појединаца и развоја заједница као “добре” уз све мањкавости или пак “најмање лоше”, на чему се завршава сва њихова “критичка рефлексација”, сасвим је очигледна, као и јаловост да на тај начин допре до умова и срца људи.

Размере трагичности позиције “друге струје” постмодерног интелектуализма знатно су занимљивије. Претворивши се у својеврсну усамљеничку, псеудомонашку фигуру која се учаурила у сопствени ум и бројне могућности интерпретација које нуди постмодерна, критичност и рефлексација се и у другом случају такође показују најчешће бесциљном, сумње све више деструктивним а не корективним спрам заједнице, док се “самонаметнута десакрализација” (којим се такав интелектуалац поноси) зарад борбе против “једноставних” истина осумњичених за злокобност извргнула у беспримерну гордост која се прикрива иза интелектуалних прегнућа. Ова гордост ума, лишена истинског саосећања на које се позива и хуманизма у кога се одева или је симула – и не може да створи ништа друго осим рециклажа и неаутентичног егзибиционизма, отужног и јаловог у својој запитаности и наводној бризи. Зато овај и овакав интелектуалац стално осцилира између вишесмислености и нихилизма, између потраге за заједницом и прикривене мржње према њој, између самозадовољства и самоубиства. Ухваћен у антиномије наслага идеолошких предрасуда модерне и различитих рационалних интерпретација постмодерне, његово поигравање интелектуалним и естетским конструкцијама заправо маскира оно што он заправо нема – истинску саморефлексацију. Он стога, одбијајући да својим интерпретацијама потпомаже па чак и служи заједници упркос њеним застрањењима, креирањем “алтернативних” мисаоних и естетских конструкција заправо врши оправдавање самог себе и свог личног застрањења, која се по правилу подударају са истим оним (ако нису и гора од њих) застрањенима које овакав интелектуалац на речима презире. Суштински, његова дела, и интелектуална и она у стварном животу, најчешће су такође манипулативна, а осећајност и тежња ка спознаји по правилу патолошка и самозаљубљена, ма колико то вешто било прикривано и порицано. Неразумевање и равнодушност спрам постигнућа оваквих интелектуалаца од стране “обичних људи” имају још кобније последице - јер их управо она утврђују у истрајавању у гордој самоизабраности која готово никоме сем њих не значи ништа, као и скривеном презиру који се талози док не експлодира у (ауто)деструктивном нихилизму.

Фигура интелектуалца се зато у савременом тренутку показује мање или више као странпутица спрам потребе за истинским знањем и истинским осећањем и испуњеношћу, све више као реликт неспособан да помири срце и ум, мисао и осећање, а управо је то оно за чиме вапије актуелни свет огрезао у отуђености. Муслимански религиозни мислиоци су у правом тренутку то спознали, и превладавши комплексе инфериорности

пред западном културом у којој или крај које живе, кренули у правцу синтезе која одговара психолошким и духовним потребама човечанства. Отуда они жању своје прве успехе, отуда мотивација да се њихови следбеници са њима идентификују. Њихова потрага за помирењем науке и вере, срца и ума, од које се на западу суштински одустаје зарад оног “сада и овде”, засигурно је недовољна, заснована на нетачним или половичним премисама. И премда достигнућа њихових настојања нису велика нити дубока, она показују потребу за епохалном синтезом.

Појаве попут ових нису новина у историји света и њених цивилизација. Западњачко академско образовање најупућеније је у процесе који су у многоне аналогни савременим, а који су се одигравали у доба позноантичког хеленизма. Засићење софистичким античким “просветитељством”, стагнирањем хеленске идеалистичке филозофије и других потоњих школа попут стоика, епикурејаца или киника, у доба тријумфа “мултикулурног” хеленизма и њеног следбеника отелотвореној у прагматично организованој Римској империји, довело је до обрнутог процеса - до духовне колонизације демитологизованог и само формално религиозног римско-хеленског паганизма од стране оријенталних, мистичних култова, и резултирала својеврсним античким Њу Ејџом. У том империјалном врењу универзалне Републике војна и економска надмоћ само је споља одржавала огромно здање у коме су се античка класична достигнућа све више преобликовала од стране припадника дијаспоричних заједница и њихових новообраћеника, попут Филона Александријског и сличних синкретичких мислилаца.

Хибридноста поменутих синтеза, мада је одговарала духовним и психолошким потребама онога времена, само је, услед своје извештачености, повећала конфузију, конфронтације и декаденцију једне импозанте културе. Нови импулс обнове је ипак, мукотрпно и неочекивано, стигао из једне од најудаљенијих, наизглед најбезначајнијих и најзаосталијих провинција, на стопама дванаесторице међу којима је било и рибара, и цариника и оновремених високих интелектуалаца. Они су целим својим животом и личношћу (као и мноштво њихових следбеника) у потоњим временима сведочили ново заједништво и ново знање у лику распете љубави, које је, мада је било “Хеленима безумље, а Јеврејима саблазан” (тј. рационалном безумље, а конзервативној обичајности светогрђе), успело да улије ново вино у старе (људске и цивилизацијске) мехове. Али, то више није била прича о интелектуалцу, већ прича о открочењу вере, о томе како је Савле постао Павле.